

Daša Ličen*

Tržaško Društvo ljubiteljev živali in njegove dame**

IZVLEČEK

Avtorica v prispevku predstavlja leta 1852 nastalo Društvo ljubiteljev živali (Società Zoofila) s sedežem v Trstu. Članstvo je družilo prizadevanje za izboljšanje okoliščin, v katerih so živele živali. Organizirali so redna srečanja, na katerih so kritično razpravljali o trpljenju najrazličnejših živali. S predavanji, različnimi publikacijami, javnimi razpravami, grajami, nagrajevanjem in apeli nadzornim organom pa so naslavljali tudi širše prebivalstvo. Tako zanimanje za zaščito živali je v 19. stoletju v evropskih mestih vzniknilo zlasti med k napredku usmerjeno mestno elito, kar povsem drži tudi za tržaško združenje, ki je že od samega začetka privabljalo pripadnike, a tudi pripadnice lokalne smetane. Od drugih tržaških društev ga ni ločevala razredna struktura članstva, pač pa nadpovprečna vpetost žensk ali točneje dam oziroma pripadnic plemstva in buržoazije. V pričujočem prispevku avtorica društvo predstavi in osvetljuje, ali in kako je Društvo ljubiteljev živali mogoče razumeti tudi kot emancipatorno, torej kot morebitno postojanko na poti k ženski enakopravnosti.

Ključne besede: meščanstvo, Trst, buržoazija, ženske, skrb za živali, društva

* Asistentka z doktoratom, Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; dasa.licen@zrc-sazu.si

** Članek je rezultat proučevanja v okviru programa Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika (P6-0088), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ABSTRACT

TRIESTE'S SOCIETÀ ZOOFILA AND ITS LADIES

In the article, the author presents the Trieste-based Società Zoofila animal protection society, founded in 1852. Its members were united in their commitment to improving the living conditions of animals. They organised regular meetings to critically discuss the suffering of various animals. With lectures, various publications, public debates, reprimands, awards, and appeals to the supervisory authorities, they also addressed the general population. In European cities, this kind of interest in the protection of animals arose in the 19th century. It spread among the progress-oriented urban elites. This was also true of the Trieste association, in which the local elite gathered. What separated the Animal Lovers Society from other Trieste societies was not the class structure of its membership, but rather the above-average involvement of women or, more precisely, ladies or female members of the local aristocracy and the bourgeoisie. In the present article, the author introduces the Society and sheds light on whether and how the Animal Lovers Society can also be understood as emancipatory – as a potential step on the way towards women's equality.

Keywords: bourgeoisie, Trieste, women, animal care, voluntary associations

Uvod

Pričujoči članek jemlje pod drobnogled leta 1852 nastalo tržaško Društvo ljubiteljev živali, ki je v evropskem in svetovnem merilu eno zgodnejših in vplivnejših združenj proti mučenju živali. Članek začenjam z osnovno predstavitevjo nastanka in dejavnosti društva, pri čemer pozornost namenjam tudi evropskemu in svetovnemu kontekstu, saj je tržaški primer le kamenček v mozaiku dinamičnega dogajanja na področju varovanja živali. Nadalje analiziram strukturo članstva, ki ponazarja pomembno dejstvo, da je društvo vključevalo zlasti pripadnike višjih slojev. Sezname članstva razkrivajo tudi za tedanja društva precej neznačilno veliko število žensk, kar pušča na prvi pogled vtis, da gre za eno naprednejših združenj, ki so ženskam pomagala na poti k emancipaciji. Da ni bilo nujno tako, opozarjajo viri, iz katerih je razvidno, da članice Društva ljubiteljev živali ob društvenem delovanju niso opuščale svojih siceršnjih vlog, pač pa so kot »nežne skrbnice« živali nemara le potrjevale veljavno spolno hierarhijo. Obenem je bilo v društvu dejavno še vedno nizko število žensk, med njimi so bile izključno premožnejše meščanke, zato težko govorimo o splošnejši udeležbi žensk v društvenem delovanju. Nemara je bil za članstvo v društvu od spola pomembnejši družbeni status.

Prvi koraki na področju varovanja živali

Sočutje do živali je – vsaj v evropskem kontekstu – prepleteno s krščansko vero, ki skrb za živali definira kot človekovo dolžnost. Jezus je nastopal kot »dobri pastir«. Zelo neposredno – »Živinca je božja stvar, je božji dar. Kdor jo brez potrebe pokončuje, gerdo ž njo ravna in jo terpinči ali muči, je sovražnik božjiga dela.« – je v enem najzgodnejših besedil o zaščiti živali v slovenščini zapisal župnik Mihael Stojan (1804–1863).¹ Z zoro novega veka so začeli posamezni »aktivisti« v javnem prostoru zagovarjati prijazno ravnanje z živalmi in odnos do njih primerjati z odnosom do sočloveka.² Šele v 19. stoletju pa lahko govorimo o skrbi za živali, kakor jo razumemo danes. V prvi polovici 19. stoletja namreč zavzemanje za pravice živali ni bilo več zgolj izraz nežnosti nekaterih dam ali bizarna ideja nekonformističnih intelektualcev, pač pa je nastopilo tudi kot politična agenda, ki jo je sprejemal vse večji del plemstva in meščanskih elit.³

Kritiki surovega ravnanja z živalmi so se prvič združili v društvo za zaščito živali leta 1824. V Angliji so pod pokroviteljstvom kraljice Viktorije ustanovili Kraljevo društvo za zaščito živali (*Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals*). Nedolgo zatem je nastalo pariško Društvo za zaščito živali (*Société protectrice des animaux*), do sredine stoletja pa so začela delovati še društva za zaščito živali v Švici, Nemčiji in v habsburški monarhiji.⁴ Ustanavljanje društev za zaščito živali je seveda omogočala možnost svobodnega združevanja, ki jo je spremljalo odpiranje javnega prostora, vendar je bilo rojstvo takšnih društev povezano tudi s procesi sekularizacije, urbanizacije, z naraščanjem števila pripadnikov srednjega sloja, romantiziranjem narave in naposled tudi z naraščajočo naklonjenostjo živalim in vse večjim številom hišnih ljubljencev, ki so soustvarjali družinsko intimo.⁵

Friedrich Nietzsche (1844–1900) naj bi na primer leta 1889, potem ko je bil v Torinu priča bičanju konja, doživel hud duševni zlom. Grobost nad živalmi je pretresala tudi pripadnike in pripadnice tržaške buržoazije. Eden najodmevnejših tržaških pisateljev, Italo Svevo (1861–1928), je v romanu *Senilnosti* opisal presunjenost protagonistov nad usodo ubogih živali.⁶ Mnogim so bile živali tako pri srcu, da so si z njimi delili meščanske hiše in stanovanje. Isabel Burton (1831–1896), zavzeta članica tržaškega društva za zaščito živali (več o njej v nadaljevanju), je imela psičko Nip. Nip je imela rojstni datum, zibko z vzglavnikom, rjuhami in zavesico ter plašček iz tujnjeve kože, ki naj bi jezil zavistne kmete iz okolice Opčin. Nip je lastnico spremljala

1 Mihael Stojan, *Miloserčnost do živali* (Ljubljana: Jožef Blaznik, 1846), Predgovor.

2 Keith Thomas, *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England, 1500–1800* (London: Oxford University Press, 1983).

3 Kathleen Kete, »Animals and Ideology: The Politics of Animal Protection in Europe,« v: *Representing Animals*, ur. Nigel Rothfels (Bloomington: Indiana University, 2002), 25. Giulia Guazzaloca, *Primo: non maltrattare: Storia della protezione degli animali in Italia* (Rim: Editori Laterza, 2018), 1.

4 Tatjana Peterlin-Neumair, »Poskus izboljšanja človekovega ravnanja z živalmi – Goriško društvo proti mučenju živali 1845–1847,« *Kronika* 50, št. 1 (2002): 18.

5 Guazzaloca, *Primo*, 2, 5.

6 Italo Svevo, *Senilnost* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2001 [1898]), 105.

Slika 1: Prizor iz knjižice *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*.

Vir: *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina* (Trieste: Dalla tipografia Weis, 1861).

na številnih potovanjih v Anglijo in Indijo, ko je zbolela, je dobila protibolečinska sredstva in zdravniško oskrbo, po smrti pa nagrobni kamen.⁷ Smrt hišnega ljubljence je pretresla tudi Juliusa Kugyja (1858–1944). Ob smrti Muce, ki je »kakor resnična kraljica v žametnem, snežno belem, zmagovitem večastju nežno in milo, plemenito in odlično postavljala tačko pred tačko«, je spesnil *Mačjo tožbo*.⁸

Gibanje za zaščito živali je zgodaj doseglo tudi slovensko govoreče bralce. Goriški učitelj in stolni kanonik Valentin Stanič oziroma Stanig (1774–1847) je bil eden prvih gorečih podpornikov zaščite živali. Že leta 1845 je o tem pripravil knjižico, ki jo je priložil glasilu Goriške kmečke družbe. Istega leta je ustanovil tudi Družbo zoper mučenje živalij, ki jo je sestavljalo več sto uglednih članov.⁹ Društvo je obstajalo le

7 Isabel Burton, *The Life of Captain Sir Richard Burton* (London: Chapman & Hall, 1893), 118.

8 Družina Juliusa Kugyja je sicer poleg mačke skrbela tudi za psa Tonija, grlico, svizce, med katerimi je Juliusu bil najljubši Mottel, njegov »vir tolažbe v črnih časih«, in opico Benjamina (več v Julius Kugy, *Delo, glasba, gore* (Maribor: Obzorja, 1966 [1931]), 47–50, 96, 198).

9 Peterlin-Neumair, *Poskus izboljšanja*.

nekaj let, a je bilo prvo takšno društvo na »slovenskih tleh«, bilo naj bi celo prvo v Avstrijskem cesarstvu.¹⁰ Stanič je tesno sodeloval z glavnima osebama vse bolj priljubljenega zavzemanja za zaščito živali na Slovenskem, in sicer Janezom Bleiweisom in omenjenim župnikom Stojanom. Stanič in Bleiweis sta Stojana spodbudila k pisanju knjige *Miloserčnost do živali* (1846),¹¹ ki je prvič izšla kot priloga Bleiweisovih *Novic*.¹²

Vnema za sodelovanje v goriškem društvu je bila med Tržačani velika.¹³ Tudi sicer so Tržačani radi delovali v dobrodelnem smislu. Do sredine 19. stoletja so v mestu nastale številne dobrodelne organizacije, ki so s skrbjo za blaginjo pomoči potrebnih otrok, prostitutk in drugih želele prispevati k širjenju »napredka« in »civiliziranosti«.¹⁴ Eduardo di Giuseppe Pillepich, soustanovitelj pozneje nastalega tržaškega društva za zaščito živali, je zapisal, da je Trst »mesto, ki ga na vsakem koraku vodi žareča zvezda, ki nosi ime Napredek«.¹⁵ Nekakšen logičen nasledek te buržoazne liberalne ideje je bila ustanovitev društva, ki je pod svoje okrilje vzelo živali.

Ustanovitev Društva ljubiteljev živali

Leta 1852 se je v Trstu rodilo društvo za zaščito živali, ki se je sprva imenovalo Tržaško društvo proti mučenju živali (*Società Triestina contro il maltrattamento degli animali*). 7. novembra 1852 so pobudniki poslali vabilo k pridružitvi¹⁶ in k sodelovanju pritegnili skoraj 500 članov.¹⁷ Organi namestništva in policije so ustanovitev odobrili leta 1853 in ga po tedanji kategorizaciji društev opredelili kot dobrodelno.¹⁸

Društvo ljubiteljev živali je bilo sprva zamišljeno kot podružnica dunajske krovne organizacije (*Verein gegen Mißhandlung der Tiere*).¹⁹ Pillepich je v zvezi s tem zapisal, da je pobuda za ustanovitev res prišla od tajnika dunajskega društva, a se je kmalu pokazalo, da Tržačani niso želeli biti člani podružnice in da jim je komunikacija v nemščini predstavljala oviro. Obenem so si člani društva želeli samostojnosti in so odklanjali »cenzuro tujcev«.²⁰ Pillepich je nazadnje Tržacane opredelil kot pripadnike italijanske nacije, zato novonastalo tržaško društvo ni samo prvo na Apeninskem polotoku, ampak tudi prvo italijansko društvo za zaščito živali.

10 Ibidem, 19.

11 *Miloserčnost do živali* naj bi po besedah nekaterih napisal sam Bleiweis (npr. Dragica Čeč, »Pruski kralj Friderik II. Veliki in njegovi vrabci,« *Zgodovina za vse* 7, št. 1 (2000): 8), v resnici pa je bil Bleiweis zgolj idejni vodja, ki je avtorja spodbujal in tudi sicer v svojih *Novicah* namenjal številne rubrike skrbi za živali.

12 Romana Erhatic Širnik, »Varstvo ptičev v 19. in 20. stoletju na slovenskem ozemlju,« doktorska disertacija (Univerza v Ljubljani: Biotehniška fakulteta, 2011), 18, 19.

13 Peterlin-Neumair, *Poskus izboljšanja*, 24.

14 Anna Millo, *L'élite del potere a Trieste: una biografia collettiva 1891–1938* (Milano: Angeli, 1989), 207–18.

15 Giuseppe Pillepich, »Discurso letto dal Segretario generale della 'Società Zoofila Triestina' Signor Eduardo di G. Pillepich nel III. Congresso generale,« *Diavoletto*, 20. 2. 1862, suppl.

16 Giuseppe Pillepich in Adalberto Thiergen, *Rapporto della Società Triestina contro il maltrattamento degli animali* (Trst: Tipografia del Lloyd Austriaco, 1854).

17 AST LAP 9.

18 Ibid.

19 AST LAP 32.

20 Pillepich, *Discurso*.

Med prvimi člani društva je bil poleg Pillepicha tudi soustanovitelj Adalberto Thiergen (1822–1858), poznan tudi pod umetniškim anagramom Tito Delaberrenga. Že v najstniških letih je začel sodelovati pri tržaških revijah *La Favilla* in *Caleidoscopio*,²¹ pozneje je napisal več romanov. Bil je tudi urednik tržaškega časopisa *Diavoletto*, zato ni naključje, da so v njem izhajali številni prispevki Društva ljubiteljev živali. O obeh ustanoviteljih je sicer malo znanega, vendar sta kot večina drugih članov pripadala višjim družbenim slojem.

Članov društva je leta 1853 bilo že okoli 600,²² dve leti pozneje pa približno 950.²³ Podatke imamo tudi za leto 1884, ko je bilo članov znatno manj – le 270, a primerjalno gledano še vedno veliko.²⁴ Kljub temu da se je v društvo nemudoma včlanilo veliko posameznikov, najdemo v društvenem listu zapis, da sta v splošnem »projekt pozdravila hladnost in brezbriznost« in da »mnogi zavračajo včlanitev v novo društvo«. Člani so verjeli, da nerazumevanje namena društva izvira iz pomanjkljivega »razvoja kulture« in se – vedoč, da so bila novonastala društva za zaščito živali deležna posmeha in nasprotovanja tudi v drugih krajih – na to niso pretirano ozirali.²⁵ Manj zaničevanja in več »znanstvenosti« naj bi društvu prineslo novo ime:²⁶ iz Tržaškega društva proti mučenju živali (*Società Triestina contro il maltrattamento degli animali*) je zato leta 1853 nastalo društvo z imenom *Società Zoofila*,²⁷ ki je pod tem imenom ostalo poznano vsaj do leta 1905, ko je bilo zadnjič omenjeno v spisih namestništva.²⁸

Slovenski sodobniki so društvo slovenili kot *Tržaško društvo zoofilije*,²⁹ sama pa uporabljam ime *Društvo ljubiteljev živali*. Še pojasnilo – ko v nadaljevanju obravnavam Društvo ljubiteljev živali, gre konkretno za tržaško društvo, ko pa govorim o društvih proti mučenju živali ali društvih za zaščito živali, mislim na mrežo društev, ki so se borila za pravice živali.

Namen društva

Iz pravilnika tržaškega Društva ljubiteljev živali razberemo, da je bil osnovni namen delovanja društva »zmanjšati nepotrebno in nerazumno trpinčenje živali«. K

21 »Quitrieste, Arte Storia su Trieste e dintorni. Cronace burlesche di Trieste,« Adalberto Thiergen | quitrieste, pridobljeno 21. 12. 2021, <https://quitrieste.it/tag/adalberto-thiergen/>.

22 Pillepich in Thiergen, *Rapporto*, 4.

23 AST PS 1.

24 Ibid.

25 Giuseppe Pillepich, »Discorsi del rappresentante e deputato della Società Zoofila di Trieste, letti alla prima radunanza della Società Zoofile, tenuta a Dresda il giorno 3 Agosto 1860,« *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 1861, 54, 55. Tudi v *Miloserčnosti do živali* Stojan omenja številčne nasprotnike družb proti mučenju živali (Stojan, *Miloserčnost*, 63), »farmojster« K. Fišer pa kmete, ki naj bi se posmehovali njegovemu besedilu o pregreških do živine (K. Fišer, »Ali se človek more zoper žival pregrešiti?«, *Novice*, 5. 11. 1853, 353).

26 Pillepich, *Discorso*.

27 AST PS 1.

28 AST LAP 285.

29 *Koledar in kažipot po Trstu* (Trst: Nova tiskarna V. Dolenc 1884), 120.

temu je spadalo tudi prizadevanje za izboljšanje okoliščin, v katerih so živele živali, in aktivno nagovarjanje ljudi, da bi veljalo z živalmi ravnati nežneje. Člani vseh društev za zaščito živali so se strinjali, da je milosrčnost do živali lastnost dobrega in »civiliziranega« človeka, zato je bil končni namen takšnih društev vedno splošni napredek človeštva.³⁰ Od samega nastanka so se člani in članice tržaškega Društva ljubiteljev živali borili proti »kretenizmu« in »plebejski ignoranci«,³¹ ki so jo videli v nehumanih načinih ravnanja z živalmi. Razširjeno iztikanje oči pticam pevkam, ki je ptice prisililo v »lepše« petje, se je na primer članstvu Društva ljubiteljev živali zdelo »grobo« in »barbarsko«.

Na člane in članice so najzavzetejši borci za pravice živali skušali vplivati na srečanjih, ki so potekala na sedežu društva na osrednjem Borznem trgu v Trstu,³² na širše občinstvo pa so si prizadevali vplivati z različnimi publikacijami, ki so jih pripravljali, denarno podpirali in razširjali. Bolj kontinuirano navzočnost in opaznejši vpliv na javno mnenje so zavzetim za pravice živali zagotavljale objave v lokalnih medijih. V prvih letih je društvo v medijskem prostoru zastopal predvsem že omenjeni časopis *Diavoletto*.³³ Njegova priloga je bila včasih v celoti posvečena delovanju tržaškega Društva ljubiteljev živali in je v tem smislu spominjala na društveno glasilo. Tudi drugo lokalno časopisje je občasno omenjalo dejavnosti društva ali pa je s prispevki opominjalo društvene člane. Tako je tržaški časopis *La Baba* leta 1864 pisal o razširjenem trpinčenju ptičev čizkov in pozival Društvo ljubiteljev živali k ukrepanju.³⁴

Leta 1863 so člani in članice Društva ljubiteljev živali ustanovili svoj društveni list z imenom *Bollettino mensile della Società Zoofila Triestina*. Mesečnik, ki je od leta 1865 izhajal vsake tri mesece, naj bi zagovarjal splošne cilje društva in izključeval politiko.³⁵ Publikacija je bila podobna drugim tržaškim društvenim listom, v njej so bili aktualna društvena kronika, sezname članov, blagajniška poročila in poročila o korespondenci z drugimi društvi. Posebnost mesečnika so zgodbe, na primer *Bistrost psa* ali *Maček in kanarček*, v katerih so avtorji povzdigovali zvestobo, iznajdljivost, prijaznost, inteligenco in vzdržljivost živalskega kraljestva. V društvenem listu so bile tudi pesmice, denimo *Kresnička*,³⁶ sestavki o Isaacu Newtonu in drugih uglednejših, ki naj bi jim bilo mar za živalski svet,³⁷ praktična navodila o tem, kako ravnati s specifičnimi živalmi, in zoološki opisi posamičnih živalskih vrst.

Na straneh društvenega *Bollettina* so bila vedno tudi imena in priimki posameznikov, ki so bili kaznovani zaradi neprimerne ravnanja z živalmi. Poleg osebnih podatkov sta bila na kratko podana še konkreten prekršek in oblika kazni. V *Bollettinu* iz leta 1880 se je na primer znašla »Francesconi Teresa, prej Giov. Sandrini, 80 let, prodajalka

30 AST PS 1.

31 Pillepich, Discorso.

32 Koledar in kažipot, 120.

33 Pillepich in Thiergen, *Rapporto*, 4.

34 *La Baba*, 9. 3. 1864, 70.

35 AST PS 1.

36 *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 1861, 14.

37 *Ibid.*, 38.

kokoši, kazen 1 goldinar za trpinčenje kokoši«, ³⁸ leta 1881 pa kolar Simone Cossiak, ki je bil za trpinčenje vola kaznovan s šestimi urami ječe. ³⁹ Žal o društvenem *Bollettinu* ni veliko znanega, samo ugibamo lahko tudi o tem, kdaj je izšla zadnja številka. Vemo, da je od leta 1884 izhajal zgolj enkrat letno in poročal o društveni blagajni. ⁴⁰

Člani društva so pripisovali velik pomen pozitivnemu vplivu na ravnanje otrok, zato so mlajšim bralcem namenili več publikacij in skušali »izobraziti« vse, ki so bili z otroki redno v stikih: učitelje, starše in seveda tudi duhovnike. Poskusi vpliva na otroke niso bili značilni le za tržaško društvo, tudi slovenski književnik France Cegnar je na primer leta 1849 v *Vedežu* objavil članek, v katerem je kritiziral otroško mučenje živine. ⁴¹

Zaščitniki živali so po zgledu drugih evropskih društev pri spreminjanju ustaljenih praks ravnanja z živalmi uporabljali tudi pozitivne spodbude; tako so dobrim skrbnikom živine že od leta 1853 podeljevali nagrade. ⁴² Svečanih podelitev, ki so potekale ob zvokih vojaške godbe, so se poleg nagrajenih kočijažev, prodajalcev perutnine, mesarskih hlapcev, lastnikov oslov, posameznikov, ki so iznašli kako novo metodo prevažanja živali, in članov društva z družinami udeleževale »najodličnejše osebe v Trstu«. ⁴³ Leta 1881 je bilo nagrajenih 83 Tržačanov in 22 prebivalcev drugih delov Avstrijskega primorja, kar je *Edinost* označila za »pravo zmago na polju človeškega blagočutja«. ⁴⁴

Močnejši vpliv na ravnanje ljudi pa so verjetno imele spremembe zakonske podlage, ki so bile osnova pri odmeri kazni za prekrške. »Okrutneži« in »grobjani«, ki so bili sankcionirani zaradi nasilja nad osli ali kakega drugega prekrška, so včasih nekaj dni prenočili v zaporu ali poravnali denarno kazen, poleg tega se je ime kršiteljev znašlo ne samo v društvenem, temveč tudi v dnevnem časopisju, večkrat po zaslugi lokalnega Društva ljubiteljev živali. Leta 1908 je bilo v Trstu za prekrške pri ravnanju z živalmi kaznovanih 66 voznikov, najverjetneje kočijažev, 27 prevoznikov perutnine, osem prodajalcev ptičev in trije, ki so se znesli nad mačkami. ⁴⁵

Društvena mreža

Četudi je bila večina članov in članic društva iz Trsta, so mnogi prihajali iz Zadra, Pazina, Komna, Pulja in drugih krajih, kjer so delovali kot zastopniki in zastopnice Društva ljubiteljev živali. O dogajanju, še zlasti o še nekaznovanih prekrških, so obveščali tržaško centralo. Med članstvom so bili tudi posamezniki, ki niso bili doma v

38 *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 31. 7. 1880, 8.

39 *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 12. 12. 1882, 7.

40 Silvana Monti Orel, *I giornali triestini dal 1863 al 1902: Società e cultura di Trieste attraverso 576 quotidiani e periodici analizzati e descritti nel loro contesto storico* (Trst: Lint, 1976), 19.

41 *Vedež*, 22. 1. 1849, 62.

42 Pillepich, Discorso.

43 *Edinost*, 20. 6. 1883, S. Burton, *The Life*, 128.

44 *Edinost*, 19. 1. 1881, priloga.

45 Claudio Pericin, »Maltrattamento e protezione degli animali nel Litorale Austriaco: Alcuni casi desunti dai documenti d'archivio che datano alla seconda metà dell'ottocento e al primo novecento«, *Atti* 41, št. 1 (2012): 652.

Avstrijskem primorju. Leta 1860 so bili člani na primer trije Ljubljancani, med njimi Janez Bleiweis.⁴⁶ Pillepich je Bleiweisa cenil, saj ga je v enem svojih besedil o pozitivnih učinkih nagobčnikov omenil kot »uglednega fizika«. ⁴⁷ Bleiweisova naklonjenost gibanju za zaščito živali in pozen nastanek Kranjskega društva za varstvo živali (*Krainischer Tierschutz-Verein*), ki je nastalo šele leta 1899,⁴⁸ sta prispevala k Bleiweisovi priključitvi tržaškemu društvu.

Člani in članice tržaškega društva so torej delovali tudi v mrežah, ki so presegle deželno raven. Že od začetka so se zgledovali po angleških, nemških, imperialnih in drugih združenjih, njihove članice in člane so prosili za nasvete in analizirali rezultate njihovega delovanja.⁴⁹ Z vnetimi soborci in soborkami za prijaznejše ravnanje z živalmi so se srečevali tudi osebno. Leta 1860 se je Pillepich v Dresdnu udeležil tridnevnega kongresa društev proti mučenju živali, na katerem so bili navzoči zastopniki 21 evropskih društev.⁵⁰ Tržaško društvo torej ni bilo zgolj eno prvih društev proti mučenju živali, ampak je bilo vpeto v evropsko mrežo najpomembnejših društev.

V naslednjih desetletjih so se člani tržaškega Društva ljubiteljev živali udeležili več kongresov, na primer leta 1879 v turinški Gothi.⁵¹ Tržacani in Tržacanke so tudi na lastno pobudo navezali stike z drugimi društvi in navdušeno pozdravljali novonastala društva proti mučenju živali. Leta 1880 so poslali svoje čestitke v Itzehoe na sever Nemčije in italijansko Genovo.⁵² Društev proti mučenju živali, s katerimi so Tržacani sodelovali, je bilo veliko, njihovi sedeži so segali od Hannovra do Madrida in od New Yorka do San Francisca.⁵³ Sodelovali pa so tudi z združenji, katerih osnovni namen ni bil preprečiti mučenja živali, na primer s kmetijskimi, ki so skrb za živino povezovala s pozitivnimi ekonomskimi učinki, naravoslovnimi, ki so se posvečala posebnostim posamičnih živalskih vrst, in pedagoškimi, ki so si prizadevala za prijaznejše vedenje otrok.

Članstvo

Zanimanje za izboljšanje razmer, v katerih so bivale živali, je v 19. stoletju vzniknilo in se razširjalo zlasti med liberalno oziroma k napredku usmerjeno premožno mestno elito.⁵⁴ Društva proti mučenju živali so spadala med »prostočasne rituale

46 Peterlin-Neumair, *Poskus izboljšanja*, 28.

47 Pillepich, *Discorso*.

48 V *Slovenskem narodu* je bila že leta 1874 objavljena pobuda za osnovanje Društva za brambo živali, ki pa se ni uresničila (*Slovenski narod*, 28. 6. 1874, Priloga). Tudi na Reki so društvo dobili razmeroma pozno. *Società Zoofila Fiumiana* je verjetno nastala leta 1902 (DARI GPR 1902 F). Skromno delovanje za zaščito živali v drugih mestih v bližini Trsta, razen Gorice, poudarja pomen in zgodnji nastanek tržaškega društva.

49 Pillepich in Thiergen, *Rapporto*, 5.

50 Giuseppe Pillepich, »Rapporto del congresso generale di tutte le Società zoofile,« *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 1861, 45–48.

51 *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 31. 7. 1880, 5.

52 *Ibid.*, 6, 13.

53 AST PS 1.

54 Guazzaloca, *Primo*, 3.

meščanstva«. ⁵⁵ To je veljalo tudi za tržaški primer. Član oziroma članica tržaškega Društva ljubiteljev živali je po 3. točki društvenega pravilnika lahko postal kdor koli, ne glede na versko pripadnost, starost ali spol, a so se že na prvo vabilo odzvali ugledneži. ⁵⁶

Ne preseneča torej, da je bil prvi predsednik Društva ljubiteljev živali, Carlo Pascotini (1797–1879), baron. Isabel Burton ga je opisala kot »prijaznega, bistrega, človekoljubnega gospoda« in enega najeminentnejših Tržčanov. ⁵⁷ Predsedniško funkcijo Društva ljubiteljev živali je zasedal še en državni uradnik plemiškega rodu, Carlo Coronini Cronberg (1818–1910), ⁵⁸ nato pa Riccardo Bazzoni (1826–1891), ki je bil hkrati tudi tržaški župan. ⁵⁹ Društvo ljubiteljev živali je poleg običajnih poznalo tudi »častne predsednike«, ugledneže, ki so imeli bolj simbolično funkcijo. Naziv častnega predsednika je tako pripadel baronom, grofom, politikom in deželnim namestnikom iz smetane tržaške družbe.

Med prizadevnimi člani Društva ljubiteljev živali so bili še drugi pripadniki tržaške elite: zdravnik in predsednik znanega Društva Minerva (Società di Minerva) Lorenzo Lorenzutti, znan garibaldinec in proitalijanski aktivist Leopoldo Mauroner (1839–1928), baron Emilio Morpurgo (1837–1917), čigar družino je lady Burton oklicala za »lokalne Rotschilde«, ⁶⁰ Antonio Krekich (tudi Kvekić) iz vplivne trgovske rodbine ter zdravnik in prevajalec Saul Formiggini (1807–1873), prvi, ki je v hebrejščino prevedel *Božansko komedijo*. Društvo so skratka sestavljali plemiči, višji uradniki, trgovci, industrialci, visoki zastopniki cerkve, intelektualci, bankirji in drugi pomembneži, ki so bili tudi drugače glavni protagonisti društvenega življenja v Trstu.

Članice

V nasprotju s političnimi ali znanstvenimi društvi je bila za dobrodelno usmerjena društva značilna prisotnost žensk. ⁶¹ Tako ne preseneča, da je že prvi pravilnik tržaškega Društva ljubiteljev živali dovoljeval včlanitev vsem, torej tudi ženskam. Predsedniška in druge pomembne funkcije pa so vendarle še nekaj let ostajale pridržane zgolj za moške. Ženske so bile v Društvu ljubiteljev živali zmeraj v manjšini, leta 1884 je bilo na primer med 270 člani 23 žensk, ki pa niso bile vpisane le v seznam rednih članov, temveč so bile tudi med častnimi člani, pokrovitelji in omenjene v nizih kratkih nekrologov o nedavno preminulih članih. ⁶² Med častnimi članicami je bila na primer Cora Kenedy Airheso, ki je poskrbela za tisk otrokom namenjene knjižice *Bodite milostni do živali*

⁵⁵ Čeč, »Pruski kralj«, 12.

⁵⁶ Pillepich in Thiergen, *Rapporto*, 4.

⁵⁷ Burton, *The Life*, 28, 29.

⁵⁸ *Diavoletto*, 20. 2. 1862.

⁵⁹ Millo, *L'Elite*, 155.

⁶⁰ Burton, *The Life*, 4.

⁶¹ Leonore Davidoff in Catherine Hall, *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class 1780–1850* (London: Routledge, 2019), 429–49. Millo, *L'Elite*, 215.

⁶² AST PS 1.

(*Siate pietosi verso le bestie*).⁶³ Društvo ljubiteljev živali je v tedanjem Trstu predstavljalo enega redkih javnih prostorov, ki so ženskam omogočali sodelovanje in s tem vstop v javni prostor. Vprašanje pa je, ali so bili učinki že pregovorno »svobodomiselnega« in »progresivnega« Društva ljubiteljev živali takšni tudi v odnosu do emancipacije žensk.

O Cori Kenedy Airheso, Dorothei de Brüll in drugih članicah tržaškega društva vemo malo. Izjema je vplivna zagovornica pravic živali Isabel Burton, ki se je v Trst priselila leta 1872. Iz arhivskih virov ni mogoče razbrati, kdaj so člani društva ženskam dovolili prevzem vodstvenih položajev, a lahko ugibamo, da se je to zgodilo sredi druge polovice 19. stoletja. Isabel Burton je namreč vsaj od leta 1877 vodila odbor za podeljevanje nagrad in verjetno v naslednjem desetletju zasedala eno izmed vodilnih društvenih funkcij, po zapisu iz *Edinosti* leta 1883 celo predsedniško.⁶⁴ Formalno spremembo odnosa do žensk potrjuje tudi nov društveni pravilnik iz leta 1900, po katerem je ne samo članstvo, ampak tudi prevzemanje posebnih funkcij bilo mogoče za vse, ki so poravnali letno članarino.⁶⁵

Isabel Burton

Zgodbo Isabel Burton sem primorana pričeti z omembo njenega soproga, sira Richarda Burtona (1821–1890), ki je bil britanski raziskovalec, prevajalec in predvsem diplomat. Zaradi Burtonovega službovanja v britanski zunanji politiki sta zakonca živela na različnih koncih sveta in naposled leta 1872 prišla v Trst. Lady Burton je, sodeč po biografiji, ki jo je napisala o življenju svojega moža, večino časa preživela kot njegova tajnica, urednica prevodov in celo braniteljica njegovega imena. Skoraj dnevno so jo zaposlovala tudi obvezna viktorijanska družjenja na čajankah, zabavah, tedaj modnih spiritualističnih seansah, predavanjih, na katerih je rada spregovorila o svojih potovanjih, in seveda tudi delovanje v dobrodelnih društvih.

Krščanska usmiljenost je bila stalnica življenja lady Burton, ki je zagnano iskala priložnost, da bi na pomoč priskočila pomoči potrebnim. Dobrodelno poslanstvo naj bi opisala takole: »Jaz mislim, da ni blažjega čuta in veselja na svetu, nego lačne sititi, žejne pojiti, reveže oblačiti in jih mraza, lakote in žeje varovati.«⁶⁶ Po prihodu v Trst je spoznala, da je to mesto drugačno od tistih, v katerih sta z možem prebivala dotlej. Dobrodelnosti in dobrodelnih društev je bilo v tem mestu namreč veliko⁶⁷ in lady Burton se je odločila, da bo poslej svojo pomoč namenjala razvijajoči se zaščiti živali.⁶⁸ Njena zavzetost za živali ni bila povsem nova, že prej je bila članica nekega društva za

63 *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 31. 7. 1880, 6.

64 *Edinost*, 20. 6. 1883, 5.

65 AST LAP 226.

66 *Edinost*, 19. 1. 1881, Priloga.

67 Sodeč po *Koledarju in kažipotu* iz leta 1884 je bilo v Trstu tistega leta več kot 30 dobrodelnih združenj (108–15). Več o dobrodelnosti tržaške buržoazije tudi Millo, *L'Elite*, 207–18.

68 *Edinost*, 19. 1. 1881, Priloga.

Slika 2: Zakonca Burton v jedilnici svoje tržaške vile.

Z dovoljenjem zbirke *London Borough of Richmond upon Thames Borough Art Collection, Orleans House Gallery (Burton Collection)*.

zaščito živali v Londonu,⁶⁹ prijateljela je s pripadnicami tedaj porajajočega se vegetarijanskega gibanja⁷⁰ in svoj razkošni dom delila s hišnimi ljubljenci.⁷¹

Kdaj natančno se je Isabel Burton včlanila v tržaško Društvo ljubiteljev živali, ne vemo, a beremo, da ji je Pascotini že leta 1875 podelil diplomu in dosmrtno častno članstvo⁷² in da je najpozneje leta 1877 načelovala odboru za podeljevanje nagrad.⁷³ Čeprav ženska, se je Burtonova v društvu uspešno uveljavila kot ena glavnih »članov«. Obiskovala je hleve, kamnolome, prostore podjetja *Tramway*, tržnice in mesnice, kjer je preverjala primernost prostorov za bivanje živali, njihovo zdravstveno stanje, ravnanje skrbnikov in skrbnic in o vsem tem poročala v lokalnem časopisu in osebni korespondenci.⁷⁴ Na eno svojih »inšpekcij« je nekoč povabila tudi tržaškega župana in nekaj drugih vodilnih Tržčanov, da bi si »okrutnosti« ogledali na lastne oči.⁷⁵

Posameznike in posameznice, ki so surovo ravnali z živalmi, je lady Burton vztrajno grajala, vendar je s pozitivno spodbudo skušala vplivati na spreminjanje praks. Kot

69 Burton, *The Life*, 29.

70 Ibid., 356.

71 Izčrpnjeje o vegetarijskem gibanju in njegovi tesni povezanosti z gibanji za zaščito živali in vključevanjem žensk James Gregory, *Of Victorians and Vegetarians. The Vegetarian Movement in Nineteenth-century Britain* (London: Tauris Academic Studies, 2007).

72 Burton, *The Life*, 28, 29.

73 AST PS 1.

74 *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 31. 7. 1880, 5.

75 Burton, *The Life*, 174.

predsednica odbora za podeljevanje nagrad jih je podeljevala izvoščkom, ki so s konji ravnali »človeško in plemenito«. ⁷⁶ Obdarovala jih je tudi ob drugih priložnostih: ob koncih tedna, ko je veliko ljudi obiskalo pokopališče, je stala pri mitnici in izročala zglednim voznikom listke, s katerimi so bili opravičeni plačila mitnine. Imela je tudi praktične zamisli, ki bi po njenem mnenju pripomogle k izboljšanju položaja živali. Po zgledu angleških rojakinj je želela ustanoviti prvo tržaško zavetišče za živali, ⁷⁷ podjetju *Tramway* pa je, prav tako po zgledu Angležev, predlagala hitrejši in varčnejši elektrificirani tramvaj, ki bi razbremenil konje. ⁷⁸

Leta 1891, po smrti sira Burtona, ki naj bi jo bilo napovedalo silovito tuljenje psa, je Isabel Burton zapustila Trst. ⁷⁹ Če pred odhodom ne bi morala poskrbeti tudi za neokrnjeno delovanje društva, bi najbrž odšla že prej. Članom in članicam je pustila denar in natančna navodila, kako naj z njim upravljajo, ter jim naročila pošiljati finančna poročila, ki bi »pomirila« številne angleške darovalce in darovalke. ⁸⁰ Njena vrnitev v rodno Anglijo je pustila praznino v delovanju Društva ljubiteljev živali.

Poleg nezanemarljive pomoči svojemu slovitemu soprogu je Isabel Burton aktivno delovala v tržaškem kulturnem življenju, še zlasti v Društvu ljubiteljev živali. Tako je njena uveljavljenost na področju dobrotelčnosti občasno zasenčila soproga: »Ob nekaj redkih priložnostih, na primer pri pomoči revnim ali pri varovanju živali, sem bila vidnejša od njega (Richarda), in kak nevednež bi lahko rekel ,glej, to je mož te prijazne gospe.« ⁸¹ Dejstvo, da je pri svojem delu žela uspehe in včasih zasenčila moža, se je tako njej kot siru Burtonu v duhu tedanjih razmerij med spoloma zdelo smešno. ⁸²

Ženska elita

Vključevanju žensk v Društvo ljubiteljev živali kot zgolj pogojnemu koraku na poti k ženski emancipaciji pritrjuje tudi dejstvo, da gre pri zaščitnicah živali za majhen segment ženske populacije. Čeprav so ženske bile (in ostajajo) definirane predvsem v odnosu do moškega, spol tudi v 19. stoletju še zdaleč ni bil edina družbena kategorija, ki je zaznamovala življenja žensk. Ženske v 19. stoletju niso bile univerzalni subjekt, zato je treba prepoznati razlike med njimi oziroma presečenost različnih kategoričnih in hierarhičnih klasifikacij. Spol seveda ni nepomemben, a se prekriva z drugimi identifikacijami, ki rušijo monolitno podobo žensk. V primeru dobrotelnic je poleg spola to nedvomno tudi socialni status.

Za članice dobrotelnih društev je bila najpomembnejša razredna pripadnost. Pripadnice višjih plasti so imele s svojo izobrazbo, časom in socialno mrežo

⁷⁶ *Edinost*, 20. 6. 1883, 5.

⁷⁷ *Edinost*, 19. 1. 1881, Priloga.

⁷⁸ *Edinost*, 28. 4. 1883, 3.

⁷⁹ Burton, *The Life*, 412.

⁸⁰ *Ibid.*, 427.

⁸¹ *Ibid.*, 259.

⁸² *Ibid.*

najugodnejše razmere za delovanje v dobrotelčnih društvih. Irena Selišnik in Ana Cergol Paradiž sta poudarili, da »dobrotelnost ni bila zaznamovana s spolom, določal jo je zlasti socialni status«. ⁸³ V Angliji se je dobrotelnost že v štiridesetih letih ustalila kot »način življenja« družbene elite. ⁸⁴ Delovanje v karitativnih društvih je postalo v 19. stoletju zaželen in celo pričakovan del plemiškega in pozneje tudi meščanskega etosa. ⁸⁵ Dobrotelnost naj bi bila po Anni Millo zacementirana tudi v ideologiji tržaške elite in je družila še tako različne pripadnike tržaške buržoazije. ⁸⁶

Članice in pokroviteljice tržaškega društva so podobno kot njihove kolegice v drugih tržaških društvih, ⁸⁷ na Kranjskem, ⁸⁸ na Goriškem ⁸⁹ in v Angliji ⁹⁰ pripadale višjim slojem. Častna članica Društva ljubiteljev živali je bila na primer baronica Dorotea de Brüll, ki je leta 1880 iz nemščine v italijanščino prevedla knjigo *Bodite ljudje in zaščitite živali!* (*Siate uomini e proteggete gli animali! / Seid Menschen und schützet die Thiere!*). ⁹¹ Prevod je bil natisnjen v »visoki nakladi«, stroške zanjo je deloma plačala sama. ⁹²

Zaradi pomanjkanja podatkov lahko o podrobnostih življenja članic Društva ljubiteljev živali le ugibamo. V pomoč pri tem so lahko druga tržaška in ljubljanska dobrotelna društva. Millo omenja društva, dobrotelne dogodke in zbiranja sredstev, ki so pritegnili tako pripadnike ekonomske kot politične tržaške elite, na primer leta 1909 ustanovljeno dobrotelno društvo, katerega članstvo se je zoperstavljalo prostituciji (*Lega contro la tratta delle bianche*), poudarja pa tudi dobrotelna društva, ki so združevala le meščanstvo določega tipa, na primer leta 1911 ustanovljeno društvo Dobrotelnost in delo (*Carità e lavoro*), v katerem so se združevale pripadnice liberalnacionalne struje. V obeh primerih pa je šlo za društva privilegiranih družbenih slojev, še zlasti »gospa«. ⁹³ Tudi v nekaterih kranjskih društvih je razredna pripadnost igrala tako pomembno vlogo, da so se še v drugi polovici 19. stoletja složno povezale pripadnice različnih nacionalnih skupin. ⁹⁴

Tudi analize članstva leta 1899 nastalega Kranjskega društva za varstvo živali kažejo, da je društvo privabljalo ugledne meščanke, med njimi večinoma žene uradnikov, zdravnikov, graščakov in posestnice, ki so predstavljale petino vseh članov ⁹⁵ in kar

83 Irena Selišnik in Ana Cergol Paradiž, »Delovanje žensk od karitativnosti do socialnega dela. Zgodovinski pregled razvoja dobrotelnosti in začetki idej socialnega dela v letih 1850–1941 na Slovenskem«, *Socialno delo* 55, št. 5–6 (2016): 240.

84 Davidoff in Hall, *Family Fortunes*, 431.

85 Eric Hobsbawm, *Čas imperija 1875–1914* (Ljubljana: Sophia, 2012), 227–29.

86 Millo, *L'Elite*, 207–18.

87 Ibid., 215.

88 Selišnik in Cergol Paradiž, »Delovanje žensk«.

89 Robert Devetak, »Vstop žensk v javni prostor in vloga društev na Goriškem in Gradiškem 1867–1918«, doktorska disertacija (Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta, 2019).

90 Davidoff in Hall, *Family Fortunes*, 429–49.

91 Avtor izvirnika, ki se je podpisal kot O. Kannegiesser, je bil član dunajskega društva proti mučenju živali.

92 *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 31. 7. 1880, 6.

93 Millo, *L'Elite*, 215, 216.

94 Irena Selišnik, »The Ladies of Charity in Carniola, 1848 to 1914«, *Aspasia* 8, št. 1 (2014): 64–89.

95 Marta Rendla, »Kranjsko društvo za varstvo živali 1902–1915«, *Zgodovina za vse* 11, št. 1 (2004): 60, 61.

polovico članstva v izvršnem odboru.⁹⁶ Iz vrst plemstva in višjih družbenih slojev so bile tudi članice dobrodelnih združenj v nemških deželah,⁹⁷ na Dunaju in v nekaterih avstrijskih deželah.⁹⁸

»Javno materinstvo«

Društvo ljubiteljev živali je vključevalo več žensk, ki so v razpoložljivih virih omenjene tudi kot nosilke specifičnih vlog: članice komisij, prevajalke besedil o varovanju živali ali pokroviteljice, ki so znatno prispevale v društveno blagajno. V tem smislu je bilo Društvo ljubiteljev živali izjemno. Zdi pa se, da bi se motili, če bi takšno sodelovanje žensk interpretirali kot enoznačen korak na poti k ženski emancipaciji. Po tedanjem razumevanju je bila namreč dobrodelnost ženskam pisana na kožo. Značajsko so jih kot »nežnejši spol« definirali »sočutje, čustvenost, samožrtvovanje, ljubezen do bližnjega«.⁹⁹ V med slovenskim bralstvom odmevni knjigi *Miloserčnost do živali* je tudi trditev, da so ženske »boljšega srca«.¹⁰⁰ Vse to naj bi ženske »naravno« usposobilo za matere in gospodinje in – skladno s tem – tudi za dobrodelnice.¹⁰¹ Kot »nežne skrbnice« so ženske, včlanjene v dobrodelna društva, torej ohranjale svojo tradicionalno vlogo, čeprav zunaj domačega gospodinjstva.

V Pillepichevem poročilu o kongresu evropskih društev proti mučenju živali iz leta 1860 je omenjena zgolj ena ženska, Giovanna de Helmke (verjetno Johanna von Helmke), ki je po dnevu sestankovanja udeležence povabila na večerni banket.¹⁰² Gospa de Helmke ni bila preprosto soproga enega izmed udeležencev in ni nastopala v vlogi gospodinje, ki bi skrbela za prehrano udeležencev, saj je bila leta 1861 vpisana med častne člane Društva ljubiteljev živali,¹⁰³ kar kaže, da je bila tudi sama aktivna pri njihovem varovanju. Da je na nekaj strani dolgem poročilu omenjena zgolj ena ženska, in še to v vlogi gostiteljice, potrjuje dejstvo, da so ženske tudi v dobrodelnih društvih, katerih značaj naj bi jim bil »pisan na kožo«, navadno ohranjale svojo siceršnjo vlogo.

Gabriela Dudeková govori v tem smislu o »javnem materinstvu«, nekakšnem podaljškem gospodinjstvu, ki je ženskam razpiral javni prostor, a ne na način, ki bi preizpraševal ustaljene patriarhalne strukture. S svojim delovanjem v dobrodelnih društvih torej niso izzivale moške hegemonije in ogrožale njihove prevlade nad javnim prostorom, nasprotno, celo potrjevale so ju.¹⁰⁴ V tem smislu so bile moškim

96 Čeč, »Pruski kralj«, 14.

97 Jean H. Quataert, *Staging Philanthropy: Patriotic Women and the National Imagination in Dynastic Germany, 1813–1916 (Social History, Popular Culture, and Politics in Germany)* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2001).

98 Pieter Judson, *Habsburški imperij: nova zgodovina* (Ljubljana: Sophia, 2018), 151, 152.

99 Devetak, »Vstop žensk«, 70.

100 Stojan, *Miloserčnost*, 56.

101 Davidoff in Hall, *Family Fortunes*, 429. Quataert, *Staging Philanthropy*; Laura Abrams in Laura Curran, »Between Women: Gender and Social Work in Historical Perspective«, *Social Service Review* 78, št. 3 (2004): 419–46.

102 Pillepich, *Discorsi*, 47.

103 *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 1861, 49.

104 Gabriela Dudeková, »Municipal Social Welfare in Bratislava during the 19th and Early 20th Centuries: Examples and Modernisation Trends«, v: *Poverty, Charity and Social Welfare in Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, ur. Olga Fejtová et al. (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017), 156.

komplementarne, in ne kompetitivne.¹⁰⁵ Članice dobrodelnih združenj bi lahko opredelili tudi kot konservativne, vsaj v primerjavi s članicami naprednejših združenj, ki so si prizadevala za enakopravnost in pozneje prerasla v feministična; torej takšna, ki niso utrjevala veljavnega družbenega reda, temveč so imela daljnosežnejše posledice za spremembe v razmerjih med spoloma. Ob tem pa je primerno opomniti, da je celo v socialnodemokratskih društvih, ki so se razmahnila v začetku 20. stoletja in vztrajala pri primatu razredne pripadnosti, mogoče zaslediti ideje o enkratnih kvalitetah žensk, ki so narekovalle njihovo udejstvovanje v društvu.¹⁰⁶

Dobrodelna društva so ne glede na zapisano nudila tudi priložnost, da so nekatere posameznice vstopile v javni prostor. Z besedami Leonore Davidoff in Catherine Hall »[ž]enske v takih društvih niso imele prave družbene moči ali priklicale kakih večjih družbenih sprememb, hkrati pa jim niso bile samoumevne družbeno določene meje ženskega društvenega udejstvovanja.«¹⁰⁷ Sodelovanje v dobrodelnih društvih je ženskam omogočilo pridobivanje vodstvenih izkušenj, izkušenj v javnem nastopanju, z upravljanjem denarja, prirejanjem dogodkov, navezovanjem novih stikov in pisanjem za tiskane medije.¹⁰⁸ Včasih jim je sodelovanje prinašalo tudi politične kompetence in uvide v možnosti za izboljšanje svojega položaja.¹⁰⁹ Čeprav so sprva nastopale kot manj pomembne članice društev, so postopoma, kakor na primer omenjena lady Burton, prevzemale vodstvene položaje, pozneje pa društva oblikovale in vodile kar same.¹¹⁰

Ponekod po Evropi so povsem ženska dobrodelna društva nastala že v prvi polovici 19. stoletja,¹¹¹ v Ljubljani¹¹² in tudi v Trstu pa šele sredi 19. stoletja.¹¹³ V Trstu je leta 1852 ženski odbor pod pokroviteljstvom cesarice Elizabete ustanovil dobrodelno ustanovo, ki je pomagala osirotelim deklicam in jim nudila namestitev in osnovno izobrazbo (*Pio Stabilimento delle Fanticelle*).¹¹⁴ V zadnji tretjini 19. stoletja je bilo v Trstu povsem ženskih društev že veliko: leta 1870 je nastalo Društvo evangeličanskih gospa (*Evangelische Frauen Verein*),¹¹⁵ tri leta pozneje ženska sekcija Delavskega podpornega društva (*Società operaia triestina con mutuo soccorso cooperatrice*),¹¹⁶ leta 1879 Žensko rodoljubno podporno društvo v Trstu (*Triester patriotische Frauenhilfe-Verein/Società*

105 Marta Verginella, *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev* (Ljubljana: Delta, 2006), 158.

106 Brigitta Bader-Zaar, »Women in Austrian Politics, 1890–1934. Goals and Visions,« v: *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Cross-disciplinary Perspectives*, ur. David F. Good, Margarete Grandner in Mary Jo Maynes (Providence: Berghahn Books, 1996), 65, 66.

107 Davidoff in Hall, *Family Fortunes*, 436.

108 Ibid.

109 Sylvia Paletschek in Bianka Pietrow-Ennker, »Women's Emancipation Movements in Europe in the Long Nineteenth Century: Conclusions,« v: *Women's Emancipation in the Nineteenth Century: A European Perspective*, ur. Sylvia Paletschek in Bianka Pietrow-Ennker (Stanford: Stanford University Press, 2004), 324.

110 Devetak, »Vstop žensk,« 71.

111 Davidoff in Hall, *Family Fortunes*, 433–35. Paletschek in Pietrow-Ennker, »Women's Emancipation,« 324.

112 Selišnik in Cergol Paradiž, »Delovanje žensk,« 241.

113 AST LAP 25.

114 Mauro Melato, »Per una storia dell'assistenza medica e sociale ai bambini di Trieste,« *Archeografo Triestino* 72, št. 4 (2012): 383.

115 AST, LAG, 311. V društvu so sodelovale Tržačanke helvetske in augsburške evangeličanske skupnosti, ki so želele pomagati obubožanim evangeličanom in evangeličankam ter ustanoviti vrtec. Glej AST PS 8.

116 AST LAG 312.

di soccorso patriottica di Signore di Trieste e dell'Istria)¹¹⁷ in leta 1887 tudi ženska podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda, ki so jo vodile izključno ženske.¹¹⁸

Navzlic ohranjanju in včasih celo utrjevanju tradicionalne vloge žensk so torej dobrodelna društva, kot je bilo Društvo ljubiteljev živali, predstavljala tudi prispevek k emancipaciji. Ženskam so odškrnila vrata v javno življenje, a naj vnovič poudarim, da ne ženskam kot takim, ampak zgolj predstavnicam privilegiranih družbenih slojev. Povprečni ženski (in moškemu) so društva še dobršen del druge polovice 19. stoletja ostajala tuja. Tudi ko so njihova imena našla pot na sezname članstva posameznih društev, je bila do prevzemanja pomembnih funkcij še dolga pot.

Sklep

Društvo ljubiteljev živali je bilo v seznam tržaških društev zadnjič vpisano leta 1905,¹¹⁹ vendar lahko zgolj ugibamo, kdaj natančno je nehalo delovati. Morda je pro-seški učitelj leta 1914 prosil Kranjsko društvo za zaščito živali za ptičje krmilnice, zato ker podobnega društva v Trstu ni bilo, ali pa je v Ljubljano pisal, ker si ni želel sodelovati s pretežno italijanskimi članicami in člani Društva ljubiteljev živali.¹²⁰ Kakor koli že, Društvo ljubiteljev živali je po petih desetletjih usahnilo, s čimer se je v letih pred prvo svetovno vojno sklenila prva, odmevna etapa gibanja proti mučenju živali v Trstu.

Življenje Društva ljubiteljev živali je v obravnavanem obdobju v marsikaterem pogledu spominjalo na delovanje podobnih društev po Evropi in svetu. Kot številna druga dobrodelna društva je med članstvo sprejemalo ženske. V društvu sicer niso sodelovale vse ženske, ampak le majhen del ženske populacije, ki ga je bolj kot kaj drugega določal elitni družbeni položaj. Vključevanje žensk bi zato le deloma lahko interpretirali kot napredno in emancipacijsko prakso. Ženske so namreč v društvu kot »bolj čuteče« ohranjale svoje tradicionalne spolne vloge, obenem pa pridobile nekatere veščine, ki so jim pomagale tlakovati vijugasto pot emancipacije.

117 AST LAG 335.

118 Andrej Vovko, *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918* (Ljubljana: Založba ZRC, 2004), 437, 438. Več o ženskem delovanju v Družbi sv. Cirila in Metoda gl. Robert Devetak, »Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno,« *Zgodovinski časopis* 74, št. 3/4 (2020): 376–82.

119 AST LAP 285.

120 SI AS 649.

Viri in literatura

Arhivski viri

- AST – Archivio di Stato di Trieste:
 - AST LAP (Luogotenenza Atti Presidiali (1850–1905) 9, let.1852, 1/9.1.
 - AST LAP 25, let. 1855, 1/9.3.
 - AST LAP 32, let. 1857.
 - AST LAP 226, let. 1900.
 - AST LAP 285, let. 1905.
 - AST LAG (Luogotenenza Atti Generali (1850–1918)) 311, 2/19 Društva (*Vereine*), 1870–1872, let. 1870.
 - AST LAG 312, 2/19 Društva (*Vereine*), 1873–1875, let. 1873.
 - AST LAG 335, 2/19 Društva (*Vereine*), 1876–1880, let. 1879.
 - AST PS (Direzione di Polizia: Società (1850–1918) 1, Društvo ljubiteljev živali (Società Zoofila Triestina).
- DARI – Državni arhiv u Rijeci:
 - DARI GPR 1902 F – Črka F (F12), let. 1902, mestna uprava Reka (gradsko poglavarstvo Rijeka / Magistrato civico di Fiume).
- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 649, Kranjsko društvo za varstvo živali (1905–1914).

Časopisni viri

- *Bollettino della Società Zoofila Triestina*, 1880, 1882.
- *Diavoletto*, 1862.
- *Edinost*, 1881, 1883.
- *La baba*, 1864
- *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 1861.
- *Slovenski narod*, 1854.
- *Vedež*, 1849.

Literatura in tiskani viri

- Abrams, Laura in Laura Curran. »Between Women: Gender and Social Work in Historical Perspective.« *Social Service Review* 78, št. 3 (2004): 429–46.
- Bader-Zaar, Birgitta. »Women in Austrian Politics, 1890–1934. Goals and Visions.« V: *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Cross-disciplinary Perspectives*. Ur. David F. Good, Margarete Grandner in Mary Jo Maynes, 59–90. Providence in Oxford: Berghahn Books, 1996.
- Burton, Isabel. *The Life of Captain Sir Richard Burton*. London: Chapman & Hall, 1893.
- Čeč, Dragica. »Pruski kralj Friderik II. Veliki in njegovi vrabci.« *Zgodovina za vse* 7, št. 1 (2000): 5–18.
- Davidoff, Leonore in Catherine Hall. *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class 1780–1850*. London in New York: Routledge, 2019.
- Devetak, Robert. »Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno.« *Zgodovinski časopis* 74, št. 3/4 (2020): 360–87.
- Devetak, Robert. »Vstop žensk v javni prostor in vloga društev na Goriškem in Gradiškem 1867–1918.« Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta, 2019.

- Dudeková, Gabriela. »Municipal Social Welfare in Bratislava during the 19th and Early 20th Centuries: Examples and Modernisation Trends.« V: *Poverty, Charity and Social Welfare in Central Europe in the 19th and 20th Centuries*. Ur. Fejtová Olga, Milan Hlavačka, Václava Horčáková in Veronika Knotková, 143–62. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Erhartič Širnik, Romana. »Varstvo ptičev v 19. in 20. stoletju na slovenskem ozemlju.« Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani: Biotehniška fakulteta, 2011.
- Gregory, James. *Of Victorians and Vegetarians. The Vegetarian Movement in Nineteenth-century Britain*. London: Tauris Academic Studies, 2007.
- Guazzaloca, Giulia. *Primo: non maltrattare: Storia della protezione degli animali in Italia*. Rim: Editori Laterza, 2018.
- Hobsbawm, Eric. *Čas imperija 1875–1914*. Ljubljana: Sophia, 2012.
- Judson, Pieter. *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Ljubljana: Sophia, 2018.
- Kete, Kathleen. »Animals and Ideology: The Politics of Animal Protection in Europe.« V: *Representing Animals*. Ur. Nigel Rothfels, 19–34. Bloomington: Indiana University Press, 2002.
- Koledar in kažipot po Trstu. Trst: Nova tiskarna V. Dolenc, 1884.
- Kugy, Julius. *Delo, glasba, gore*. Maribor: Obzorja, 1966.
- Melato, Mauro. »Per una storia dell'assistenza medica e sociale ai bambini di Trieste.« *Archeografo Triestino* 72, št. 4 (2012): 377–429.
- Millo, Anna. *L'élite del potere a Trieste: una biografia collettiva 1891–1938*. Milano: Angeli, 1989.
- Monti Orel, Silvana. *I giornali triestini dal 1863 al 1902: società e cultura di Trieste attraverso 576 quotidiani e periodici analizzati e descritti nel loro contesto storico*. Trst: Lint, 1976.
- Paletschek, Sylvia in Bianka Pietrow-Ennker. »Women's Emancipation Movements in Europe in the Long Nineteenth Century: Conclusions.« V: *Women's Emancipation in the Nineteenth Century: A European Perspective*. Ur. Sylvia Paletschek in Bianka Pietrow-Ennker, 301–33. Stanford: Stanford University Press, 2004.
- Pericin, Claudio. »Maltrattamento e protezione degli animali nel Litorale Austriaco: Alcuni casi desunti dai documenti d'archivio che datano alla seconda metà dell'ottocento e al primo novecento.« *Atti* 41, št. 1 (2012): 621–57.
- Peterlin-Neumair, Tatjana. »Poskus izboljšanja človekovega ravnanja z živalmi – Goriško društvo proti mučenju živali 1845–1847.« *Kronika* 50, št. 1 (2002): 17–30.
- Pillepich, Giuseppe in Adalberto Thiergen. *Rapporto della Società Triestina contro il maltrattamento degli animali*. Trst: Tipografia del Lloyd Austriaco, 1854.
- Pillepich, Giuseppe. »Discorso letto dal Segretario generale della 'Società Zoofila Triestina' Signor Eduardo di G. Pillepich nel III. Congresso generale, « *Diavoletto*, 20. 2. 1862
- Quataert, Jean H. *Staging Philanthropy: Patriotic Women and the National Imagination in Dynastic Germany, 1813–1916 (Social History, Popular Culture, and Politics in Germany)*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2001.
- Rendla, Marta. »Kranjsko društvo za varstvo živali 1902–1915.« *Zgodovina za vse* 11, št. 1 (2004): 59–83.
- Selišnik, Irena. »The Ladies of Charity in Carniola, 1848 to 1914.« *Aspasia* 8, št. 1 (2014): 64–89.
- Selišnik, Irena in Ana Cergol Paradiž. »Delovanje žensk od karitativnosti do socialnega dela. Zgodovinski pregled razvoja dobrodelnosti in začetki idej socialnega dela v letih 1850–1941 na Slovenskem.« *Socialno delo* 55, št. 5–6 (2016): 239–52.
- Stojan, Mihael. *Milosrčnost do živali*. Ljubljana: Jožef Blaznik, 1846.
- Svevo, Italo. *Senilnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2001 [1898].
- Thomas, Keith. *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England, 1500–1800*. London: Oxford University Press, 1983.
- Verginella, Marta. *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta, 2006.
- Vovko, Andrej. *Odborniki in članstvo podružnic Družbe Sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004.

Daša Ličen

TRIESTE'S SOCIETÀ ZOOFILA AND ITS LADIES

SUMMARY

In the first half of the 19th century, animal rights were no longer just an expression of the tenderness of individual ladies or a bizarre idea of non-conformist intellectuals. Instead, they also became a part of the political agenda embraced by an increasing part of the nobility and the bourgeois elites. In 1824, the critics of animal cruelty came together for the first time to form a society for the protection of animals. In England, the Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals was founded under the patronage of Queen Victoria. Shortly afterwards, the *Société protectrice des animaux* (Society for the Protection of Animals) was founded in Paris, and by the middle of the century, animal protection societies also emerged in Switzerland, Germany, and the Habsburg Monarchy.

The interest in animal protection arose especially among the progressively oriented urban elites. This was also true of the Trieste association, which, from its very beginning, attracted both the male and female members of the local elite. The author of the article at hand presents the *Società Zoofila* animal protection organisation (Animal Lovers Society), founded in 1852 and based in Trieste, which was one of the earliest and most influential associations against animal torture in Europe and worldwide. The members of the Society were united in their commitment to improving the living conditions of animals. According to the rules of the Animal Lovers Society of Trieste, the organisation's primary purpose was "to reduce unnecessary and unreasonable animal cruelty". This included striving to improve the living conditions of animals and actively encouraging people to treat animals more gently. Regular meetings were organised to discuss the suffering of various animals critically. The Society also addressed the general population through lectures, various publications, public debates, reprimands, awards, and appeals to the supervisory authorities. The members of all animal protection societies agreed that compassion towards animals was a quality of any good and "civilised" human being. Therefore, the ultimate purpose of such organisations has always been a certain general advancement of humanity.

What separated the Animal Lovers Society from other Trieste societies was not the class structure of its membership, as all such associations generally remained in the domain of the social elite until about the end of the 19th century, but rather the above-average involvement of women or, more precisely, ladies or female members of the aristocracy and the bourgeoisie. At first glance, the large number of female members gives the impression that this was one of the more progressive organisations that helped women on the road to emancipation. However, the sources suggest that this was not necessarily the case. They indicate that the female members of the Animal Lovers Society did not abandon their established roles because of their activities

in the Society: instead, they perhaps affirmed the existing gender hierarchy as “gentle caretakers”. In the present article, the author introduces the Society and sheds light on whether and how the Animal Lovers Society can also be understood as emancipatory – as a potential step on the way towards women’s equality.

The author also underlines that the Society’s female membership consisted exclusively of wealthier bourgeois women. Therefore, it is difficult to speak of a more general involvement of women in the Society’s activities. It seems that class adherence was more important than gender. As it was, for average women (and men), societies remained an unfamiliar concept for much of the second half of the 19th century. Even when their names eventually found their way onto the membership lists of individual societies, there was still a long way to go before they assumed any essential functions.